

YOSHLAR ORASIDA GIYOHVANDLIK HOLATLARINI OLDINI OLISHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Niyazova Umida Sobirjonovna

*Samanqand viloyati Kattaqor'gon tuman MMTB ga qarashli 50-maktab
psixologi*

Annotatsiya: O'zini shu yurt farzandi deb bilgan har bir fuqaro bu harakatdan chetga chiqmasligi kerak. Bu jarayon umummilliy kurashga aylanishi kerak. Shundagina minglab yoshlarning kelajagini, oilalarimiz tinchligini asrabavaylaymiz. Jamiyat taraqqiyotining zamonaviy bosqichining o'ziga xos shartsharoitlari, aholining katta qismini ijtimoiy yo'qotish giyohvand moddalar iste'moli dinamikasining o'sishiga olib keladi. Turli sabablarga ko'ra mavjud doridarmonlarga qarshi chora-tadbirlar tizimi barqaror emas va haqiqiy holatga mos kelmaydi. Vaziyatning asosiy xususiyati shundaki, giyohvandlik muammosi yosh avlod o'rtasida tobora keng tarqalmoqda.

Kalit so'zlar: giyohvandlik, yoshlar, deviant xulq-atvor, diagnostika, zaharli modda, sotsiologik tadqiqot, jinoyatchilik

Giyohvandlik yoki unga tenglashtirilgan moddalarni tibbiy ko'rsatmasiz muntazam iste'mol qilish — bu inson salomatligi va ijtimoiy muhitga jiddiy xavf tug'diruvchi deviant (me'yordan og'uvchi) xulq-atvor shaklidir. Bugungi kunda giyohvandlik ijtimoiy muhitga chuqur va buzg'unchi ta'sir ko'rsatadigan, jiddiy salbiy oqibatlariga olib keluvchi hodisa sifatida dolzarb masalaga aylangan.

Sotsiologik tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, giyohvandlikka ruju qo'yishning asosiy sabablari — zavq olish istagi, o'tkir hissiyotlarga intilish, shuningdek, muayyan do'stlar yoki tanishlar ta'siridir. Tadqiqotlarda ilmiy bilishning obyektivlik tamoyiliga amal qilinib, yoshlar orasida giyohvandlik vositalarining tarqalishi va uning oldini olish choralari chuqur tahlil etildi.

Giyohvandlik holatlarining ko'pchiligi aynan yoshlar orasida uchrayotgani tahsinga loyiq ijtimoiy xavf sifatida qayd etiladi.

Psixologiya fanining tarkibiy tuzilmasini o'rganishda bilimlarni tizimlashtirish va tasniflash alohida o'rin tutadi. Shu jihatdan, giyohvandlik bilan bog'liq deviant xatti-harakatlar psixologik tahlil doirasida alohida e'tiborni talab etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, ko'plab yoshlar giyohvand moddalarni iste'mol qilishga o'z irodasi bilan emas, balki tashqi bosim — yaqin do'stlar, jamoadagi ta'sirchanlik tufayli berilib ketmoqdalar.

Giyohvand moddalarning iste'moli dastlabki bosqichlarda inson organizmiga sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatmasa-da, vaqt o'tishi bilan kuchli ruhiy va jismoniy bog'liqlikni shakllantiradi. Bu esa insonning muvozanatini buzib, ruhiy holatida kayfiyat ko'tarilishi, soxta xotirjamlik yoki "rohat" hissini yuzaga keltiradi. Ayrim hollarda, odamlar bu holatni ijobiy deb baholab, giyohvand moddani tinchlantiruvchi yoki sog'liq uchun foydali vosita sifatida qabul qilishadi. Ammo uzoq muddatda bu holat inson aqliy salohiyatining pasayishi, agressivlik, xulq-atvor buzilishi va ijtimoiy izolyatsiyaga olib keladi.

Spirтли ichimliklar bilan bog'liq giyohvandlik turida esa shaxsda tajovuzkorlik, nazoratsiz g'azab, o'ziga va boshqalarga nisbatan befarqlik, psixologik beqarorlik kuchayadi. Bunday holatdagi shaxslar nafaqat o'zini, balki yaqinlarini ham ruhiy jihatdan jarohatlaydi.

Deviant xatti-harakatlarni aniqlashda shaxsga qarash orqali uning ichki holati, psixik muammolari va atrof-muhit bilan bo'lgan ziddiyatlari ochib berilishi mumkin. Odamlarning ichki siquv va bosimlardan qochish uchun zararli moddalarni iste'mol qilishga moyilligi ko'pincha ularning o'z hayotidagi maqsad va imkoniyatlarini anglay olmasligidan dalolat beradi.

Giyohvandlikning ayniqsa voyaga yetmaganlar orasida tarqalishi esa eng og‘ir muammolardan biridir. Chunki bu yosh toifasi hali to‘liq shakllanmagan shaxs sifatida tashqi muhit ta‘siriga osonlikcha beriladi. Spirtli ichimliklar va giyohvand vositalarini iste‘mol qilish natijasida yoshlarning aqliy faoliyati susayadi, emotsional beqarorlik, agressivlik, befarqlik, jinsiy buzuvchiliklar, ijtimoiy befaollik va motivatsiya yetishmovchiligi kuzatiladi. Bunday salbiy o‘zgarishlar nafaqat shaxs rivojiga, balki jamiyat farovonligiga ham bevosita zarar yetkazadi.

Eng dahshatlisi, ushbu moddalarni surunkali iste‘mol qiluvchilarning OITS kasalligiga chalinishi ehtimoli bir necha bor ortadi. Spirtli ichimliklarni doimiy ravishda uzoq vaqt davomida iste‘mol qilish natijasida shaxsdagi intellektual va ahloqiy fazilatlar yo‘qolib boradi, ijtimoiy foydali narsalar o‘rnini mast bo‘lishga intilish egallab oladi. Frantsuz olimi Morel alkogolizm bilan kasallangan shaxsning to‘rtta avlodini tekshirib ko‘rgan. Mazkur tadqiqot natijalari ham hayratlanarlidir, birinchi avlod vakillarining ahloqi buzilgan; ikkinchi avlodni tom ma‘noda alkogolizmga chalingan; uchinchi avlod vakillari vahima kasalligi va g‘amginlikka muhtalo bo‘lganlar bo‘lib, odam o‘ldirish va o‘z-o‘zini o‘ldirishga moyil kishilardir, to‘rtinchi avlodda esa aqli zaiflar, tentaklar, bepustlar bo‘lgan. Ushbu kuzatishlari asosida u alkogolizm jamiyat a‘zosini jismonan va ruhan buzadi, degan xulosaga keladi. Voyaga yetmaganlarning spirtli ichimliklar va giyohvandlik vositalariga ruju qo‘yishining asosiy ijtimoiy sabablari ham mavjud. Bularga notinich oilalar, shaxs yashayotgan muhit, jamiyatning munosabati va o‘tish davridagi iqtisodiy qiyinchiliklar va boshqa muammolar kiradi. Shuningdek, hozirgi kunda alkogolizm yoki giyohvandlik vositalarini iste‘mol qiluvchi voyaga yetmaganlar tomonidan jinoyat sodir etish hollari kuzatilmoqda.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining ma‘lumotlariga ko‘ra dunyoda 500 milliondan ortiq odam giyohvandlik dardiga yo‘liqqan. Uning aksariyat qismini 30 yoshgacha bo‘lganlar tashkil etadi. Buning oqibatida har yili 200 mingdan ortiq

kishi hayotdan ko'z yumadi. Shu bilan birga, jahonda sodir etilayotgan jinoyatlarning 57 foizi giyohvandlar hissasiga to'g'ri keladi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 96-moddasiga muvofiq, alkogolizm, giyohvandlikka yo'liqqan shaxslar tomonidan jinoyat sodir etilgan taqdirda, agar tibbiy xulosa mavjud bo'lsa, sud jazo chorasi bilan birga ularga tibbiy yo'sindagi majburlov choralari ham tayinlashi mumkin. Jamiyatda, oilada voyaga yetmaganlarning spirtli ichimliklarga, giyohvandlik vositalariga nisbatan salbiy qarashlari uchun vaziyat yaratilishi lozim, bunday yashash sharoitini umuman qabul qilmaslik, ularda ixtiyoriy davolanishga imkoniyat tug'dirish va kelajakda spirtli ichimliklar va giyohvandlik vositalaridan umuman voz kechishiga erishish lozim. Shunindek, narkotik moddalarining noqonuniy tarqalishining oldini olish va ularning mahfiy bozori bilan qattiq va qat'iyat bilan kurashish, giyohvandlik yoki alkogolizm kasalligidan azoblanayotgan shaxslarga insonparvarcha munosabatda bo'lish lozim. Narkotik moddalari tarqalishining oldini olishda ko'proq ularning ziyonligi haqida aholini, asosan voyaga yetmagan shaxslarni ogohlandirish katta ahamiyatga ega. Voyaga yetmagan shaxsni jazolashdan ko'ra, uni davolash maqsadga muvofiq bo'lar edi. Masalan, alkogolizm yoki giyohvandlik kasalligiga chalingan, jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlarga majburiy ambulatoriya kuzatuvida bo'lish yoki narkolog mutaxassisida davolash chorasini qo'llash mumkin va ushbu majburlov chorasi jinoiy jazoga nisbatan yaxshi samara beradi, deb o'ylayman. Giyohvandlik moddalariga ruju qo'ygan voyaga yetmaganlarni jazolashdan tashqari ommaviy axborot vositalari yordamida tarbiyaviy ishlarni olib borish muhim ahamiyatga ega. Deviant xatti-harakatlarning diagnostikasi mutaxassislar tomonidan olib borilishi kerak bo'lgan juda murakkab va ko'p vaqt talab qiladigan jarayondir. Ularning orzularini buzmaslik, o'zlariga va o'zlarining istiqbollariга bo'lgan ishonchni buzmaslik uchun siz bolalar va o'smirlar bilan juda ehtiyot bo'lishingiz kerak.

Deviant xatti-harakatlar sabablari ko'p qirrali bo'lib, ular biologik, psixologik, ijtimoiy va madaniy omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Har bir holatda deviant xulq-atvorning paydo bo'lish mexanizmi o'ziga xos bo'lib, u umumiy shablonlarga sig'maydi. Shu bois, deviant xulq-atvorni aniqlash va unga qarshi kurashishdan ko'ra, bunday og'ishlarning oldini olishga qaratilgan profilaktik choralarni ko'rish samaraliroq sanaladi.

Deviant xatti-harakatlarning diagnostikasi asosan shaxsda paydo bo'layotgan patologik belgilarni erta aniqlash, ularning salbiy oqibatlarini kamaytirish va ijtimoiy moslashuvga ko'maklashish maqsadida olib boriladi. Ayniqsa, o'smirlik va yoshlar davrida yuzaga keladigan salbiy xatti-harakatlarga qarshi kurashish bugungi kunda nafaqat huquqni muhofaza qiluvchi organlarning, balki barcha ijtimoiy institutlar — davlat tashkilotlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, ta'lim va tarbiya muassasalari hamda yoshlar bilan ishlovchi ijtimoiy xizmatlarning ham asosiy vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Bunday xizmatlarning samarali faoliyatini tashkil etishda quyidagi asosiy tamoyillarga amal qilish muhim ahamiyat kasb etadi:

1. **Tibbiy-psixologik va ijtimoiy-pedagogik yondashuv:** deviant xulq-atvorni tuzatishda faqat jazolashga emas, balki shaxsga individual yondashish, ruhiy salomatlikni tiklash va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish.
2. **Repressiya mexanizmlarini bosqichma-bosqich ijtimoiy moslashtiruvchi vositalar bilan almashtirish:** jazolashdan ko'ra, huquqbuzar o'smirlarni jamiyatga qayta integratsiyalashga xizmat qiladigan tarbiyaviy va psixologik yordam vositalarini joriy etish.
3. **Muloqot muhiti yaratish:** o'smirlar istiqomat qiluvchi hududlarda "muloqot klublari", yoshlar markazlari va boshqa ijtimoiy

maydonlarni tashkil etish orqali ular uchun sogʻlom muhit va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlovchi sharoitlar yaratish.

Bu kabi tamoyillarga asoslangan yondashuv, oʻsmirlarning deviant xatti-harakatlarini vaqtida aniqlash, ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish va ularning huquqbuzarliklar sodir etishining oldini olishda muhim oʻrin egallaydi. Shu bilan birga, har bir oʻsmirning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, psixologik yordam va pedagogik yondashuvni uygʻunlashtirish bugungi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda alohida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Jinoyatchilik va huquqbuzarlikka moyil oʻquvchilarni aniqlash va ularni tarbiyalash. T.: “Kamalak” .2017. 128 b

2. Xolmatova M., Muravyev N. Yoshlar oilaviy hayot boʻsagʻasida.-T.: Oʻzbekiston, 2000

3. Социальные причины девиантного поведения девочек-подростков в условиях трансформации российского общества диссертации и автореферата по ВАК РФ 22.00.04, кандидат социологических наук Мухамадеева, Зинфира

4. Фанисовна

5. Sulaymonov J.B., Karimov N. Contribution of Abu Isa Tirmidhi to the Science of Hadith //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering 6. (IJITEE) ISSN: 2278-3075, Volume-9 Issue-1, November, 2019. P. 593-599 7. www. pedagog. Uz